

Η σχέση μεταξύ κοινοτικών και εθνικών ρυθμίσεων για τους Γενετικά Τροποποιημένους Οργανισμούς (γνωμ.)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΑΛΙΑΣ, Δικηγόρος

Επί της Αποφάσεως 2006/10/ΕΚ με την οποία η Ελλάδα υποχρεώθηκε να ανεχθεί την εμπορία γενετικά τροποποιημένων σπόρων υβριδίων αραβοσίτου, γίνεται δεκτό ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης, όπως οριζούνται από την κοινοτική νομολογία. Επομένως, η Ελλάδα νομιμοποιείται να υποβάλει την προβλεπόμενη αίτηση και να προβεί στη σχετική διαδικασία επιβολής του εθνικού μέτρου απαγόρευσης.

Ερωτήματα

Μου τέθηκαν τα ακόλουθα ερωτήματα:

Σύμφωνα με την υπ' αρ. 243267/3.3.2005 απόφαση του Υφυπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΦΕΚ Β' 320/11.3.2005) απαγορεύεται από τη δημοσίευση της απόφασης για χρονικό διάστημα δύο ετών η εμπορία στη χώρα σπόρων προς σπορά 17 γενετικά τροποποιημένων υβριδίων αραβοσίτου MON 810, τα οποία περιλαμβάνονται στο 13ο Συμπλήρωμα (ΕΕ C230Α/17.9.2004) της 22ης Πλήρους Έκδοσης του Κοινού Καταλόγου ποικιλιών φυτικών ειδών. Στις 7 Απριλίου 2005 οι ελληνικές αρχές κοινοποίησαν στην Επιτροπή την ως άνω απόφαση και ζήτησαν να εγκριθεί το εν λόγω εθνικό μέτρο σύμφωνα με το άρθρο 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ.

Στη συνέχεια εκδόθηκε η απόφαση 2006/10/ΕΚ της Επιτροπής της 10ης Ιανουαρίου 2006 (ΕΕ L 7/27 της 12.1.2006), σύμφωνα με την οποία δεν επιτρέπεται στην Ελληνική Δημοκρατία να απαγορεύσει την εμπορία σπόρων υβριδίων αραβοσίτου με τη γενετική τροποποίηση MON 810 εγγεγραμμένων στον κοινό κατάλογο ποικιλιών (άρθρο 1) και καλεί την Ελλάδα να συμμορφωθεί προς την παραπάνω απόφαση το αργότερο είκοσι ημέρες μετά την κοινοποίησή της (άρθρο 2).

Κατόπιν των ανωτέρω ερωτάται: ποιες είναι οι δυνατότητες αντίδρασης της Ελλάδας στην παραπάνω απόφαση και ποια μπορεί να είναι η νομική βάση και θεμελίωση των ως άνω δυνατοτήτων;

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η νομοθεσία για τους Γενετικά Τροποποιημένους Οργανισμούς (ΓΤΟ) είναι πολύπλοκη και ασαφής, δίνοντας έτσι ευρύ περιθώριο για την ερμηνεία των σχετικών κανόνων. Ειδικότερα η πολυπλοκότητα και η ασάφεια έχουν να κάνουν με το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο ζήτημα εμπλέκονται τρεις έννομες τάξεις, η εθνική, η κοινοτική και η διεθνής (μέσω του Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης,

το οποίο υπέγραψε η Κοινότητα και συνήφθη εξ ονόματός της με την απόφαση 2002/628/ΕΚ του Συμβουλίου¹). Αυτό, άλλωστε, προκύπτει από τα ίδια τα νομοθετικά κείμενα της Κοινότητας (π.χ. Οδηγία 2001/18/ΕΚ, Οδηγία 2002/53/ΕΚ, Κανονισμοί 1829/2003/ΕΚ και 1830/2003/ΕΚ κ.λπ.) και από το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης.²

Παράλληλα, η κοινοτική νομολογία, αν και αρκετά κατατοπιστική, δεν έλυσε μέχρι τώρα παρά μερικά μόνο ζητήματα αφού, άλλωστε, δεν ήταν αρκετές οι υποθέσεις που ήχθησαν στα κοινοτικά δικαστήρια, έτσι ώστε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι συνιστά σταθερό δεδομένο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με τις ρυθμίσεις για τους ΓΤΟ.³

Με αφετηρία λοιπόν τα παραπάνω και με βάση τα όσα θα αναπτυχθούν στη συνέχεια, μπορούμε να εκτιμήσουμε εύλογα ότι η αντίδραση της Ελλάδας κατά της ως άνω απόφασης της Επιτροπής έχει σοβαρές πιθανότητες να έχει ευνοϊκά αποτελέσματα, υπό την προϋπόθεση όμως ότι αφενός μεν θα ακολουθηθεί η κατάλληλη διαδικασία και επιχειρηματολογία, αφετέρου δε θα στηριχθεί στην κατάλληλη νομική βάση και θεμελίωση.

Δυνατότητες αντίδρασης εκ μέρους της Ελλάδας

Στο κεφάλαιο αυτό θα μας απασχολήσει το κατά πόσο υφίστανται διαφορετικές δυνατότητες αντίδρασης της Ελλάδας, ποια μπορεί να συγκεντρώσει τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας και με ποια νομική επιχειρηματολογία.

1. Πρώτη δυνατότητα: Να διατηρήσει η Ελλάδα την απαγόρευση και να προσφύγει στο ΠΕΚ ζητώντας: α) την ακύρωση της απόφασης 2006/10/ΕΚ της Επιτροπής της 10ης Ιανουαρίου 2006 και β) την αναστολή εκτέλεσης της απόφασης μέχρι να αποφανθεί το δικαστήριο περί του κύρους της προσβαλλομένης απόφασης.

Με βάση τα υπάρχοντα δεδομένα αυτή η δυνατότητα δεν συγκεντρώνει πιθανότητες επιτυχίας διότι υπάρχει κίνδυνος απόρριψης της προσφυγής για τυπικούς λόγους (παρα-

1. ΕΕ L 201 της 31.7.2002, σ. 48.

2. Βλ. άρθρο 14 (1) του Πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με το άρθρο 300 (7) ΣυνθΕΚ. Το Πρωτόκολλο κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν 3233/2004.

3. Βλ. κυρίως, ΔΕΚ 21.3.2000, Γαλλία κατά Επιτροπής, C-514/1999, ΔΕΚ 21.3.2000, Greenpeace France κατά Ministère de l' agriculture et de la pêche, C-6/1999, ΔΕΚ, 13.12.2001, Επιτροπή κατά Γαλλίας, C-1/2000, ΔΕΚ 9.9.2003, Monsanto Agricoltura Italia, C-236/2001, ΠΕΚ 5.10.2005, Αυστρία κατά Επιτροπής, T-366/2003 και T-235/2004. Διαθέσιμες στο: <http://curia.eu.int/juris>

λεια ουσιάδους τύπου), τους οποίους θα εξηγήσουμε αμέσως στη συνέχεια.

α) Σύμφωνα με τα άρθρα 16 και 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ,⁴ μπορεί ένα κράτος μέλος να υποβάλει αίτηση προς την Επιτροπή, με την οποία να ζητεί να του αναγνωριστεί το δικαίωμα να απαγορεύσει στο σύνολο ή σε τμήμα της επικράτειάς του τη χρήση γενετικά τροποποιημένων ποικιλιών για λόγους που έχουν να κάνουν με την πιθανή ύπαρξη κινδύνων για την υγεία του ανθρώπου ή για το περιβάλλον. Αν δε υπάρχει άμεσος κίνδυνος για την υγεία του ανθρώπου ή για το περιβάλλον το ενδιαφερόμενο κράτος μπορεί, μαζί με την υποβολή της παραπάνω αίτησης, να προβεί στην απαγόρευση της ή των υπό συζήτηση ποικιλιών. Εν προκειμένω η Ελλάδα δεν υπέβαλλε την απαιτούμενη αίτηση, αλλά προέβη μόνο στην απαγόρευση. Υπάρχει λοιπόν ο κίνδυνος της απόρριψης, διότι δεν ακολουθήθηκε η προβλεπόμενη διαδικασία.⁵

β) Ομοίως, σύμφωνα με τα άρθρα 16 και 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ, ως μόνος λόγος για την επιβολή απαγόρευσης καλλιέργειας μιας ή περισσότερων ποικιλιών προβάλλει η δυνατότητα είτε να βλάψει ή να βλάψουν, από φυτοϋγειονομική άποψη, την καλλιέργεια άλλων ποικιλιών ή ειδών, είτε να ενέχει ή να ενέχουν κινδύνους για την υγεία του ανθρώπου ή για το περιβάλλον. Στην υπουργική απόφαση υπ' αριθ. 243267/3.3.2005 δεν αναφέρεται κανείς τέτοιος λόγος και συνεπώς, υπάρχει ο κίνδυνος να απορριφθεί για παντελή έλλειψη αιτιολογίας.⁶

γ) Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι η Ελλάδα, στο κείμενο που συνοδεύει την κοινοποίηση του εθνικού μέτρου της απαγόρευσης προς την Επιτροπή (7 Απριλίου 2005), αναφέρει ότι η απαγόρευση επιβλήθηκε λόγω των αρνητικών δυναμικών προβλημάτων, τα οποία θα δημιουργούσε στο περιβάλλον η καλλιέργεια των 17 γενετικά τροποποιημένων υβριδίων αραβοσίτου, χωρίς να προσκομίσει έστω και minimum επιστημονικά στοιχεία ή πληροφορίες επ' αυτού. Ακολουθώντας, στο από 4 Μαΐου 2005 αίτημα της Επιτροπής για παροχή διευκρινίσεων εκ μέρους της Ελλάδας σχετικά με τους κινδύνους βλάβης της υγείας του ανθρώπου ή του περιβάλλοντος, η Ελλάδα διευκρίνισε (με το από 12 Μαΐου 2005 απαντητικό έγγραφο) ότι οι αρνητικές συνέπειες που προκαλούνται στο αγροτικό περιβάλλον από την καλλιέργεια των 17 γενετικά τροποποιημένων ποικιλιών είναι οικονομικής φύσεως και δεν αφορούν στο περιβάλλον γενικά ή στην ανθρώπινη υγεία. Επειδή προκύπτει αντίφαση αναφορικά με την επιχειρηματολογία της Ελλάδας σχετικά με την ανάγκη απαγόρευσης, υπάρχει ο κίνδυνος της απόρριψης της προσφυγής λόγω αντιφατικής αιτιολογίας.⁷ Να σημειώσουμε εδώ ότι η παρασχεθείσα διευκρίνιση για τις οικονομικής φύσης αρνητικές συνέπειες δεν είναι αφεαυτής λανθασμένη, όπως θα δείξουμε παρακάτω.

II. Δεύτερη δυνατότητα: Να διατηρήσει η Ελλάδα την απαγόρευση και να αναμείνει την εκ μέρους της Επιτροπής έναρξη των διαδικασιών παραπομπής της χώρας στο ΠΕΚ. Ταυτόχρονα θα πρέπει υποχρεωτικά η Ελλάδα να ετοιμάσει νέο φάκελο, στον οποίο θα περιέχονται τόσο η επιστημονική επιχειρηματολογία όσο και η νομική θεμελίωση και να τον υποβάλει στην Επιτροπή σύμφωνα με τα άρθρα 16 και 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ.

Στην περίπτωση αυτή πρέπει η Ελλάδα να προβεί στις ακόλουθες ενέργειες: α) Να συλλέξει νέα επιστημονικά δεδομένα που θα αποτελέσουν την επιστημονική τεκμηρίωση της υποβολής της αίτησης και β) να οργανώσει τη νομική βάση και θεμελίωση της αίτησης. Και οι δύο αυτές ενέργειες θα κατατείνουν αφενός μεν στην υποστήριξη της αίτησης για την παροχή συγκατάθεσης της Επιτροπής στην απαγόρευση της καλλιέργειας των 17 γενετικά τροποποιημένων ποικιλιών αραβοσίτου MON 810 κατά το άρθρο 16 (2) της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ και αφετέρου στη θεμελίωση του κοινοποιούμενου εθνικού μέτρου της απαγόρευσης κατά το άρθρο 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ. Το τελευταίο θα είναι μια νέα Υπουργική απόφαση, η οποία χωρίς να έχει τα λάθη και τις παραλείψεις της προηγούμενης (όπως τα διαπιστώσαμε παραπάνω) θα είναι πλήρως αιτιολογημένη και με σαφή και διευρυμένη νομική βάση. Ειδικότερα:

A. Επιστημονική τεκμηρίωση

Το ζήτημα της επιστημονικής τεκμηρίωσης είναι καθοριστικής σημασίας, διότι στην κοινοτική νομοθεσία και νομολογία η αξιολόγηση του κινδύνου βλάβης της υγείας του ανθρώπου ή του περιβάλλοντος συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαχείρισή του από τα κοινοτικά όργανα ή τα εθνικά κράτη.⁸ Ωστόσο, πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι στο ζήτημα των ΓΤΟ (όπως και σε άλλα συναφή) η ως άνω αξιολόγηση δεν μπορεί να είναι πλήρης και οριστική λόγω της επιστημονικής αβεβαιότητας που επικωριάζει και κατά συνέπεια, η τεκμηρίωση δεν στηρίζεται κατά κύριο λόγο σε πλήρεις επιστημονικές γνώσεις, αλλά και σε επιστημονικές ενδείξεις και πληροφορίες για πιθανούς κινδύνους βλάβης της υγείας του ανθρώπου ή του περιβάλλοντος.⁹ Επομένως, η επιστημονική τεκμηρίωση για την οποία κάνουμε λόγο απαρτίζεται είτε από αποδείξεις, είτε από ενδείξεις ή πληροφορίες σχετικά με την επικινδυνότητα.¹⁰

Το αφετηριακό σημείο για την επιστημονική τεκμηρίωση είναι το γεγονός ότι η συγκατάθεση για τη διάθεση στην αγορά του γενετικά τροποποιημένου αραβοσίτου (*Zea mays* L. Σειρά MON 810) δόθηκε με την απόφαση 98/294/ΕΚ της Επιτροπής, της 22ας Απριλίου 1998 (ΕΕ L 131 της 5.5.1998, σ. 32), σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου. Εκτός από τα νομικά ζητήματα που γείρονται από την εφαρμογή της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ σε σχέση με το μεταγενέστερο νομικό καθεστώς που είναι σε

4. Οδηγία 2002/53/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, περί του κοινού καταλόγου ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών, ΕΕ L 193 της 20.7.2002, σελ. 1.

5. Για τις προϋποθέσεις έκδοσης πράξεων των κοινοτικών οργάνων και συνακόλουθα, των εθνικών αναφορικά με την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας, βλ., G. Isaac, *Droit communautaire général*, Paris, A. Colin, 8e ed., 2001.

6. Ibid.

7. Ibid.

8. Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης, COM (2000) 1, τελικό, 2.2.2000.

9. O. Todt, *Regulating agricultural biotechnology under uncertainty*, Safety Science, 42, 2004, σελ. 143-158.

10. Επ' αυτού η κοινοτική νομολογία είναι σαφής. Βλ. ενδεικτικά, ΔΕΚ 5.5.1998, Μ. Βρετανία κατά Επιτροπής, C-180/1996, ΠΕΚ 11.9.2002, Pfizer κατά Συμβουλίου, T-13/1999, ΠΕΚ 26.11.2002, Artogodan κατά Επιτροπής, T-74/2000 κ.ά.

ισχύ και για τα οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια [υπό στοιχ. Β], τίθενται και ζητήματα που άπτονται της επιστημονικής αξιολόγησης που έγινε τότε (το 1998) σε σχέση με τη σημερινή κατάσταση, δηλαδή με την παρέλευση 8 περίπου ετών. Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο νέα δεδομένα, τα οποία πρέπει να αποτελέσουν τους πυλώνες της επιστημονικής τεκμηρίωσης: i) το σχέδιο επιτήρησης και ii) νέα επιστημονικά στοιχεία που δείχνουν ότι υπάρχουν κίνδυνοι για την υγεία του ανθρώπου ή για το περιβάλλον. Ειδικότερα:

i) Το σχέδιο επιτήρησης

Το σχέδιο επιτήρησης, έτσι όπως έγινε δεκτό το 1998 υπό το καθεστώς της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ, είναι διαφορετικό σε σχέση με αυτό που προβλέπεται στην Οδηγία 2001/18ΕΚ.¹¹ Συγκεκριμένα για την έγκριση του MON 810 (απόφαση 98/294/ΕΚ της Επιτροπής, της 22ας Απριλίου 1998) υποβλήθηκε σχέδιο παρακολούθησης, το οποίο δεν πληρεί σχεδόν καμία από τις απαιτήσεις, έτσι όπως αυτές προβλέπονται με το σημερινό κανονιστικό πλαίσιο,¹² με συνέπεια το εγκριθέν σχέδιο παρακολούθησης να μην ανταποκρίνεται στο, υπό το ισχύον καθεστώς, επίπεδο προστασίας. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω απαιτείται, η επιστημονική τεκμηρίωση να επικεντρωθεί στο συγκεκριμένο στοιχείο και να αναδείξει τους λόγους, για τους οποίους επιβάλλεται να υπάρξει ένα νέο σχέδιο παρακολούθησης, ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ισχύουσας νομοθεσίας.

ii) Νέα επιστημονικά στοιχεία

Από το έτος 1998 μέχρι σήμερα υπήρξαν πολλές επιστημονικές μελέτες που δείχνουν ότι υφίστανται κίνδυνοι βλάβης της υγείας του ανθρώπου ή του περιβάλλοντος από την απελευθέρωση ΓΤΟ.¹³ Είναι γεγονός ωστόσο ότι υπάρχουν και μελέτες, οι οποίες δείχνουν ότι δεν υφίσταται τέτοιος κίνδυνος. Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι πρέπει να παρατεθούν όσο το δυνατόν περισσότερες και ει δυνατόν peer reviewed έρευνες της πρώτης κατηγορίας, ώστε να προκύπτει η επιστημονική αβεβαιότητα που είναι απαραίτητος όρος για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης. Η παράθεση των απόψεων πρέπει να υποστηρίζει τη βασική θέση για πιθανή επικινδυνότητα με τρόπο που να προκύπτει λογική συνοχή και αιτιολόγηση. Να τονίσουμε εδώ ότι δεν πρέπει απλώς να γίνεται αναφορά στις επιστημονικές απόψεις της πρώτης κατηγορίας, αλλά να περιλαμβάνονται στον φάκελο που θα υποβληθεί, όπως ακριβώς έχουν δημοσιευτεί.

Όπως είναι προφανές, αυτό το τμήμα του φακέλου, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, πρέπει να οργανωθεί από ειδικούς επιστήμονες (εντός και εκτός της Διοίκησης), σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης, λαμβανομένου υπόψη του ιδιαίτερου χαρακτήρα του αντικειμένου.

Β. Νομική βάση της αίτησης και του νέου εθνικού μέτρου της απαγόρευσης

Η νομική βάση της αίτησης πρέπει να είναι διευρυμένη και να περιλαμβάνει όλες τις κατάλληλες κοινοτικές κανονιστικές ρυθμίσεις, με άλλα λόγια δεν πρέπει να περιοριστεί μόνο στην Οδηγία 2002/53/ΕΚ. Πριν αναφερθούμε στις ως άνω ρυθμίσεις είναι απολύτως αναγκαίο να σημειώσουμε ότι αυτές πρέπει να ερμηνευτούν υπό το φως της αρχής της προφύλαξης, καθώς αφενός μεν αναφέρεται ρητά στην

κοινοτική νομοθεσία για τους ΓΤΟ, αφετέρου δε αποτελεί, σύμφωνα με τον Κοινοτικό δικαστή, γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου, δηλαδή δεσμευτικό νομικό κανόνα.¹⁴

1. Οδηγία 2002/53/ΕΚ

α) Όπως εκθέσαμε και παραπάνω [υπό στοιχ. Ια], σύμφωνα με τα άρθρα 16 και 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ μπορεί ένα κράτος μέλος να υποβάλει αίτηση προς την Επιτροπή, με την οποία να ζητεί να του αναγνωρισθεί το δικαίωμα να απαγορεύσει στο σύνολο ή σε τμήμα της επικράτειάς του τη χρήση γενετικά τροποποιημένων ποικιλιών για λόγους που έχουν να κάνουν με την πιθανή ύπαρξη κινδύνων για την υγεία του ανθρώπου ή για το περιβάλλον. Αν δε υπάρχει άμεσος κίνδυνος για την υγεία του ανθρώπου ή για το περιβάλλον το ενδιαφερόμενο κράτος μπορεί μαζί με την υποβολή της παραπάνω αίτησης να προβεί στην απαγόρευση της ή των υπό συζήτηση ποικιλιών. Από το ίδιο το κείμενο προκύπτει ότι γίνεται λόγος για κινδύνους, για τους οποίους δεν χρειάζεται απόδειξη, αλλά «βάσιμοι λόγοι» ή «αν διαπιστωθεί ... ότι είναι δυνατόν να βλάψει ...» (άρθρα 16 παρ. 2γ και 18). Εν όψει του γεγονότος ότι αφενός μεν το εγκριθέν σχέδιο παρακολούθησης δεν πληρεί σχεδόν καμία από τις απαιτήσεις, έτσι όπως αυτές προβλέπονται με το σημερινό κανονιστικό πλαίσιο¹⁵, αφετέρου δε προσκομίζονται στοιχεία που δείχνουν την ύπαρξη κινδύνου βλάβης της υγείας ή του περιβάλλοντος, έχει εφαρμογή η αρχή της προφύλαξης και κατά συνέπεια, πληρούνται οι προϋποθέσεις, ώστε να γίνει δεκτή η αίτηση και το εθνικό μέτρο της απαγόρευσης.¹⁶

β) Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 2β της ως άνω Οδηγίας ένα κράτος μέλος μπορεί να προβεί σε απαγόρευση της χρήσης μιας ποικιλίας στην επικράτειά του, αν διαπιστώσει

11. Βλ. άρθρα 13 παρ. 2, 19 παρ. 3, 20 και το Παράρτημα VII της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ, όπως επίσης την Απόφαση 2002/811/ΕΚ του Συμβουλίου της 3ης Οκτωβρίου 2002 για τον καθορισμό των κατευθυντήριων αρχών που θα συμπληρώνουν το Παράρτημα VII της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ.

12. Βλ. υποσημ. 6.

13. Βλ. ενδεικτικά, Contamination by genetically modified maize in Mexico much worse than feared, διαθέσιμο στο: www.etcgroup.org/documents/NR_Maize_10_03ENG3.pdf, UK GM Science Review Panel, An Open Review of the Science Relevant to GM Crops and Food Based on the Interests and Concerns of the Public (2003), First Report, διαθέσιμο στο www.gmsciencedebate.org.uk/report/pdf/gmsci-report1-pt1.pdf Από τις πιο πρόσφατες δημοσιεύσεις, να αναφέρουμε αυτές των V. Prescott et al. (Journal of Agriculture and Food Chemistry, 2005, σελ. 9023), M. Malatesta (European Journal of Histochemistry, 2005, σελ. 237), T. Traavik (European Food Research and Technology, Jan., 2006, σελ. 185).

14. Οι σημαντικότερες αποφάσεις που αναγνωρίζουν την αρχή της προφύλαξης σε γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου είναι: T-74/2000, T-76/2000, T-83/2000, T-84/2000, T-85/2000, T-132/2000, T-137/2000 and T-141/2000, Artegoda GmbH et al. v. Commission, [2002] ECR II-4945, para. 184, C-192/2001, Commission v. Denmark (απόφ. της 23 Σεπτεμβρίου 2003, paras. 49-52), C-236/2001, Monsanto Agricoltura Italia SpA v. Presidenza del consiglio dei ministri (απόφ. της 9 Σεπτεμβρίου 2003), paras. 110-113 and 133.

15. Βλ. υποσημ. 11.

16. Για «βάσιμους λόγους» και για μη πλήρως αποδειχθέντες κινδύνους βλάβης ως προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης κάνουν λόγο τόσο η Επιτροπή (βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής, υποσημ. 4), όσο και ο Κοινοτικός δικαστής (βλ. ενδεικτικά, τις αποφάσεις στις υποσημ. 10 και 14).

ότι «η ποικιλία δεν παράγει, σε κανένα τμήμα του εδάφους του, αποτελέσματα που αντιστοιχούν σε εκείνα που επιτεύχθηκαν με μία άλλη, συγκρίσιμη ποικιλία, αποδεκτή στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους, ή αν είναι γνωστό ότι η ποικιλία δεν είναι κατάλληλη για καλλιέργεια σε κανένα τμήμα του εδάφους του, λόγω της φύσης της ή της κατηγορίας ωρίμανσης, στην οποία ανήκει». Από την ως άνω διάταξη προκύπτει ότι ο όρος «αποτελέσματα» έχει διευρυμένο περιεχόμενο, στο οποίο περιλαμβάνονται οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις από την καλλιέργεια. Αυτό γίνεται σαφέστερο από την αντιδιαστολή που υπάρχει στο κείμενο της διάταξης («ή η ποικιλία δεν είναι κατάλληλη για καλλιέργεια σε κανένα τμήμα του εδάφους του, λόγω της φύσης της ή της κατηγορίας ωρίμανσης, στην οποία ανήκει»). Με βάση τα ως άνω προκύπτει ότι, επειδή οι επιπτώσεις στην υγεία ή στο περιβάλλον είναι τουλάχιστον αβέβαιες όσον αφορά, κυρίως, στο εύρος και στο είδος της βλάβης, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν με ακρίβεια οι κοινωνικές ή/και οικονομικές επιπτώσεις.¹⁷ Εκείνο όμως που μπορεί να διαπιστωθεί με βεβαιότητα είναι ότι, επειδή η Ελλάδα έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, δηλαδή το 16% του ενεργού πληθυσμού ασχολείται με τη γεωργία και οι κλήροι είναι μικρής έκτασης και συνεπώς, μεγάλης πυκνότητας, οι κοινωνικές ή/και οικονομικές επιπτώσεις από πιθανή βλάβη θα είναι μεγάλες και μη αναστρέψιμες. Επί πλέον η κοινωνική αναταραχή, η οποία θα προέλθει από την πιθανή διασταύρωση γενετικά τροποποιημένων ποικιλιών με συμβατικές ή βιολογικές καλλιέργειες θα είναι πολύ μεγάλη καθώς θα διαραγεί ο τοπικός κοινωνικός ιστός λόγω των διενέξεων ή των δικαστικών διαμαχών.¹⁸ Αυτό θα είναι πολύ έντονο στην Ελλάδα εξ αιτίας των δύο λόγων που προαναφέραμε, δηλαδή του ποσοστού των απασχολούμενων στη γεωργία και της πυκνότητας των κλήρων (μικροϊδιοκτησίες) Εξ άλλου, στο Πρωτόκολλο της Κερθαγένης η λήψη απόφασης για τη χρήση ΓΤΟ πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τις κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις,¹⁹ ενώ αυτές δεν προβλέπονται με σαφήνεια στο κοινοτικό δίκαιο για τους ΓΤΟ. Επειδή λοιπόν αυτή η διαφοροποίηση καθιστά χαμηλότερο το επίπεδο προστασίας του κοινοτικού δικαίου σε σχέση με αυτό του Πρωτοκόλλου, τότε σύμφωνα με το άρθρο 14(3) του Πρωτοκόλλου δεν εφαρμόζονται οι κοινοτικές ρυθμίσεις και η λύση μπορεί να αναζητηθεί στο Πρωτόκολλο μέσω όμως του κοινοτικού δικαίου, καθώς η Κοινότητα αποτελεί μέρος του Πρωτοκόλλου, το οποίο συνήψε με Απόφαση της Επιτροπής.²⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 300(7) ΣυνθΕΚ εφόσον το Πρωτόκολλο ενσωματώθηκε στην κοινοτική έννομη τάξη, έχει υπερέχουσα θέση σε σχέση με το παράγωγο δίκαιο. Έτσι λοιπόν στο βαθμό που οι εν λόγω προβλήσεις του Πρωτοκόλλου είναι πιο συγκεκριμένες και κατατείνουν σε μεγαλύτερη προστασία, υπερισχύουν των αντίστοιχων κοινοτικών. Οι ρυθμίσεις του Πρωτοκόλλου για τις κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις των ΓΤΟ αποβλέπουν αναμφίβολα σε υψηλότερο επίπεδο προστασίας από αυτό των κοινοτικών ρυθμίσεων και συνεπώς, είναι αυτές που πρέπει να εφαρμοστούν.

Επειδή με βάση τις προαναφερθείσες διαπιστώσεις, τα αποτελέσματα που παράγει η καλλιέργεια των ποικιλιών MON 810 δεν αντιστοιχούν προς εκείνα των συγκρίσιμων συμβατικών, πολλώ δε μάλλον μπορεί να αποδειχθούν χειρότερα, πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει

η ως άνω Οδηγία, σε συνδυασμό με το άρθρο 14(3) του Πρωτοκόλλου και συνεπώς, είναι νόμιμα και βάσιμα τόσο η αίτηση όσο και το εθνικό μέτρο της απαγόρευσης των ποικιλιών MON 810 κατά τα άρθρα 16 παρ. 2 και 18 της Οδηγίας 2002/53/ΕΚ.

2. Οδηγία 2001/18/ΕΚ

Είναι σαφές ότι επειδή η Οδηγία 2002/53/ΕΚ απαιτεί επιστημονικά δεδομένα για την ύπαρξη κινδύνου βλάβης της υγείας του ανθρώπου ή του περιβάλλοντος, ώστε να επιτρέψει την αιτούμενη απαγόρευση, αυτομάτως, από τη στιγμή που θα υποβληθούν, υπόκειται σε νέα αξιολόγηση η παρασχεθείσα συγκατάθεση (αυτή δηλαδή του 1998) για τη διάθεση στην αγορά ΓΤΟ. Αυτό σημαίνει ότι τίθενται σε εφαρμογή, παράλληλα, και οι διατάξεις της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ, οι οποίες αφορούν τόσο στην αξιολόγηση νέων ή πρόσθετων πληροφοριών που κατέστησαν διαθέσιμες μετά τη συγκατάθεση (άρθρο 23 της Οδηγίας) όσο και στο σχέδιο επιτήρησης (Παράρτημα VII της Οδηγίας).²¹

α) Το άρθρο 23 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη διάταξη μπορεί ένα κράτος μέλος να απαγορεύει ή να περιορίζει προσωρινά στην επικράτεια του τη χρήση ή/και την πώληση συγκεκριμένου ΓΤΟ ως προϊόντος ή εντός προϊόντος, εάν υπάρχουν νέες ή πρόσθετες πληροφορίες μετά την ημερομηνία συγκατάθεσης και οι οποίες δείχνουν ότι ο συγκεκριμένος ΓΤΟ συνιστά κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον.²² Εν προκειμένω, από τις παρατιθέμενες επιστημονικές απόψεις προκύπτουν νέα δεδομένα αναφορικά με την επικινδυνότητα των ποικιλιών MON 810. Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι οι προβληθείσες επιστημονικές απόψεις δεν χρειάζεται να συνιστούν επιστημονικές αποδείξεις, διότι η διάταξη δεν κάνει λόγο για αποδείξεις, αλλά για «νέες ή πρόσθετες πληροφορίες», επί πλέον δε, δεν απαιτείται οι νέες επιστημονικές απόψεις να αποτελούν την κυρίαρχη θέση επί του ζητήματος. Προς αυτή την κατεύθυνση είναι η προσέγγιση που επιχειρεί το ΔΕΚ στην απόφασή του της 29.5.1997,²³ κατά την οποία η έννοια της κατάστασης των επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων περιλαμβάνει το *πιο προχωρημένο επίπεδο*. Σύμφωνα με την ερμηνεία που δίνεται από τον Γενικό Εισαγγελέα G. Tesouro αυτή η αναφορά περιλαμβάνει όλες τις απόψεις (και τις μειοψηφούσες), γιατί όπως επισημαίνει «από τη στιγμή που υπάρχει στην επιστημονική

17. O. Todt, «Regulating agricultural biotechnology under uncertainty», ό.π.

18. Για τη σχετική προβληματική, βλ. J. Matthews Glenn, Footloose: Civil Liability for GMO Gene Wandering in Canada, 43 Washburn Law Journal (2004), p. 548. Ομοίως, European Economic and Social Committee, Opinion on the Co-existence between genetically modified crops, and conventional and organic crops, NAT/244, Brussels, 24.11.2004.

19. Άρθρο 26 του Πρωτοκόλλου.

20. Βλ. υποσημ. 1.

21. Για το σχέδιο επιτήρησης έγινε λόγος παραπάνω (υπό στοιχ. 1α').

22. Η συγκεκριμένη ρύθμιση είναι όμοια με αυτή του άρθρου 95(5) ΣυνθΕΚ. Βλ. σχετ. T. Christophorou, The regulation of genetically modified organisms in the European Union: the interplay of science, law and politics, CMLReview, 41, 2004.

23. ΔΕΚ 29.5.1997, Επιτροπή κατά Η.Β. και Βόρειας Ιρλανδίας, Υπόθ. C-300/1995, Συλλογή 1997, σ. I-2670.

κοινότητα έστω και μία μόνο απομονωμένη φωνή (η οποία όπως μας διδάσκει η ιστορία της επιστήμης μπορεί να γίνει συν τω χρόνω η κοινή άποψη) που υποστηρίζει ότι υφίσταται ελάττωμα ή κίνδυνος από τη χρήση ενός προϊόντος, τότε ο παραγωγός δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι ο κίνδυνος ήταν απρόβλεπτος ...».²⁴

Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 1 της Οδηγίας δεν χρειάζεται να υποβληθεί αίτηση, αλλά απλώς κοινοποίηση του μέτρου της απαγόρευσης στην Επιτροπή και στα άλλα κράτη μέλη. Σύμφωνα δε με το άρθρο 23 παρ. 2 η Επιτροπή ζητά τη γνώμη μιας ή περισσότερων επιστημονικών επιτροπών. Επ' αυτού πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η Επιτροπή δεν απαιτεί ταυτότητα απόψεων, ούτε ότι η γνώμη της EFSA υπερισχύει της γνώμης των αντίστοιχων εθνικών επιστημονικών επιτροπών.²⁵ Συγκεκριμένα, όταν υπάρχει διάσταση απόψεων σε ένα ζήτημα μεταξύ των επιστημονικών επιτροπών της Κοινότητας ή μεταξύ των επιστημονικών επιτροπών ενός κράτους μέλους και αυτών της Κοινότητας «*υποχρεούνται να συνεργαστούν, προκειμένου είτε να διευθετήσουν την εν λόγω διάσταση απόψεων είτε να υποβάλουν κοινό έγγραφο, όπου θα διευκρινίζονται τα διαμφισβητούμενα επιστημονικά θέματα και θα εντοπίζονται οι σχετικές ασάφειες όσον αφορά τα δεδομένα*».²⁶

Με βάση λοιπόν τις προαναφερθείσες διαπιστώσεις, πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 23 της Οδηγίας. Σε αυτό, άλλωστε συνηγορεί και το ΔΕΚ,²⁷ το οποίο επισημαίνει ότι: «*Περαιτέρω, ο σεβασμός της αρχής της προφύλαξης βρίσκει την έκφρασή του, αφενός, στην υποχρέωση του γνωστοποιούντος, που προβλέπεται στο άρθρο 11 παρ. 6 της Οδηγίας 90/220, να ενημερώνει αμέσως την αρμόδια αρχή σχετικά με τα νέα στοιχεία αναφορικά με τους κινδύνους που συνεπάγεται το προϊόν για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον καθώς και στην υποχρέωση της αρμόδιας αρχής, που προβλέπεται στο άρθρο 12 παρ. 4 να ενημερώνει αμέσως σχετικά την Επιτροπή και τα άλλα κράτη μέλη και αφετέρου, στην ευχέρεια που έχει κάθε κράτος μέλος, που προβλέπεται στο άρθρο 16 της Οδηγίας αυτής, να περιορίζει ή να απαγορεύει, προσωρινώς, τη χρήση και/ή την πώληση στο έδαφος του προϊόντος για το οποίο έχει παρασχεθεί συγκατάθεση και ως προς το οποίο έχει βάσιμους λόγους να θεωρεί ότι συνεπάγεται κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον*».²⁸

Επειδή πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στις διατάξεις του άρθρου 23 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ, άλλως του άρθρου 16 της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ, είναι νόμιμη και βάσιμη η απόφαση για απαγόρευση καλλιέργειας των υπό κρίση ποικιλιών MON 810.

β) Άρθρο 31 παρ. 6 και 7 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ σε συνδυασμό με τη Σύσταση 2003/556/ΕΚ

Σύμφωνα με το άρθρο 31 παρ. 6 της Οδηγίας, το έτος 2003 και στη συνέχεια ανά τριετία, η Επιτροπή διαβιβάζει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο έκθεση σχετικά με την εμπειρία των κρατών μελών αναφορικά με τη διάθεση στην αγορά ΓΤΟ. Ακολούθως, σύμφωνα με την παρ. 7 του ίδιου άρθρου, η Επιτροπή υποβάλλει ταυτόχρονα, το 2003 και ειδική έκθεση σχετικά με τη λειτουργία της Οδηγίας (Β και Γ μέρη) και αξιολογεί, μεταξύ άλλων, τις συνέπειες της εφαρμογής της λαμβανομένης

υπόψη της ποικιλίας των ευρωπαϊκών οικοσυστημάτων και των κοινωνικοοικονομικών συνεπειών από τη σκόπιμη ελευθέρωση και τη διάθεση στην αγορά ΓΤΟ. Η Επιτροπή ωστόσο παρέβη τις υποχρεώσεις της, αφού δεν προέβη στις ενέργειες που προβλέπονται στις πιο πάνω διατάξεις, πράγμα που σημαίνει ότι η Οδηγία εφαρμόζεται πλημμελώς από την Επιτροπή με αποτέλεσμα να μην παρέχεται το απαιτούμενο επίπεδο, προστασίας και ασφάλειας της υγείας του ανθρώπου ή του περιβάλλοντος. Σχετικά με το ζήτημα αυτό, σε μια απόφασή του (της 13ης Δεκεμβρίου 2001)²⁹ το ΔΕΚ υπογραμμίζει ότι στο βαθμό που οι κοινοτικές ρυθμίσεις δεν παρέχουν πλήρη ασφάλεια ή δεν μπορούν να εφαρμοστούν,³⁰ τα κράτη μέλη μπορούν να προβαίνουν σε εθνικές ρυθμίσεις. Συνεπώς, εν προκειμένω, το εθνικό μέτρο της απαγόρευσης είναι νόμιμο επειδή η κατά τα ως άνω πλημμελής εφαρμογή της Οδηγίας εκ μέρους της Επιτροπής δεν παρέχει την απαιτούμενη ασφάλεια.

Περαιτέρω, αν και δεν υπήρξε αξιολόγηση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων, σύμφωνα με τα παραπάνω, η Επιτροπή εξέδωσε τη Σύσταση 2003/556/ΕΚ, στην οποία αναφέρονται οι κατευθυντήριες γραμμές για τη συνύπαρξη γενετικά τροποποιημένων, συμβατικών και βιολογικών καλλιεργειών. Στην ως άνω Σύσταση η Επιτροπή επισημαίνει ότι η σύμμιξη καλλιεργειών με ΓΤΟ και καλλιεργειών χωρίς ΓΤΟ μπορεί να έχει οικονομικές επιπτώσεις στους παραγωγούς.³¹ Μεταξύ των επιπτώσεων περιλαμβάνονται η μείωση της τιμής πώλησης, οι πρόσθετες δαπάνες για την προμήθεια συστημάτων παρακολούθησης και το κόστος των μέτρων περιορισμού των προσμίξεων.³² Τα κράτη μέλη καλούνται να λάβουν μέτρα για την αποτροπή της πρόσμιξης, όπως ο καθορισμός αποστάσεων απομόνωσης και ζωνών παρεμβολής, η δημιουργία συστημάτων επιτήρησης και αρχείων και η σχεδίαση προγραμμάτων κατάρτισης και μέτρων επίλυσης των διαφορών.³³ Επίσης καλούνται να θεσπίσουν κανόνες αστικής ευθύνης για τις τυχόν ζημιές από την πρόσμιξη των καλλιεργειών, εάν οι υφιστάμενοι δεν είναι επαρκείς.³⁴ Επί πλέον, ορίζεται ότι τα μέτρα διαχείρισης θα γίνονται σε επίπεδο συγκεκριμένης γεωργικής εκμετάλλευσης.³⁵ Με βάση τα παραπάνω προκύπτει ότι η Σύσταση αναθέτει στα κράτη μέλη να ρυθμίσουν όλα τα

24. Προτάσεις του Γ. Εισαγγελέα G. Tesouro στις 23.1.1997, ΔΕΚ, 29.5.1997, ό.π. Συλλογή 1997, σελ. I-2659.

25. Άρθρα 28-30 του Κανονισμού 178/2002, ο οποίος εφαρμόζεται εν προκειμένω.

26. Άρθρο 30(4) του Κανονισμού 178/2002.

27. Απόφαση ΔΕΚ της 21ης Μαρτίου 2000 (Υπόθ. C-6/1999, Association Greenpeace κ.λπ., κατά Ministère de l' Agriculture et de la Pêche, κ.λπ.), Συλλ. 2000, σ. I-1651.

28. Σημείο 44 της απόφασης. Να σημειώσουμε ότι το άρθρο 16 της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ που αναφέρει η απόφαση, είναι το αντίστοιχο του άρθρου 23 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ.

29. C-1/2000, Επιτροπή κατά Γαλλίας, [2001] Συλλ. I-9989.

30. Ibid. παρ. 115 και 124, αντίστοιχα.

31. Προοίμιο, αιτ. σκέψη 5.

32. Παρ. 1.1.

33. Παρ. 3.2-3.9.

34. Παρ. 2.1.9.

35. Παρ. 2.1.5.

ζητήματα που σχετίζονται με τη συνύπαρξη των καλλιερ-
γειών, θέτοντας απλώς γενικές προδιαγραφές.³⁶

Επειδή, δεν υφίσταται αξιολόγηση εκ μέρους της Επιτροπής για τις συνολικές κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις από τη διάθεση στην αγορά ΓΤΟ και συνεπώς, δεν είναι αρκετό να περιορίζονται τα μέτρα διαχείρισης σε επίπεδο συγκεκριμένης γεωργικής εκμετάλλευσης, η μη συμμόρφωση της Επιτροπής προς τις διατάξεις του άρθρου 31 παρ. 6 και 7 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ σε συνδυασμό με το άρθρο 14(3) του Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης (όπως αναπτύχθηκε παραπάνω υπό στοιχ. 1α) καθιστούν το εθνικό μέτρο της απαγόρευσης νόμιμο και βάσιμο.

3. Ο Κανονισμός 1829/2003/ΕΚ

Από μια πρώτη προσέγγιση φαίνεται ότι ο ως άνω Κανονισμός δεν έχει εφαρμογή, δεδομένου ότι η συγκατάθεση της Επιτροπής (1998) έγινε πριν από την ισχύ των διατάξεων του εν λόγω Κανονισμού. Αυτό το συμπέρασμα είναι βιαστικό, διότι πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι έκτοτε υπήρξαν πολλές νέες κανονιστικές ρυθμίσεις στο κοινοτικό δίκαιο, αναφορικά με τους ΓΤΟ, στην προσπάθεια να διασφαλιστεί ένα υψηλό επίπεδο προστασίας σύμφωνα με το άρθρο 174 ΣυνθΕΚ. Επιβάλλεται λοιπόν, εν όψει του ως άνω στόχου της προστασίας του περιβάλλοντος ή της υγείας του ανθρώπου, η επαναξιολόγηση της επικινδυνότητας του συγκεκριμένου προϊόντος (ΜΟΝ 810) στα πλαίσια των κοινοτικών διατάξεων, να λάβει υπόψη της και τη νεώτερη νομοθεσία τουλάχιστον ως οδηγό κατεύθυνσης. Με βάση τα ως άνω είναι σκόπιμο να αναφέρουμε τα εξής:

Με το άρθρο 40 του Κανονισμού 1829/2003/ΕΚ που τροποποιεί την Οδηγία 2002/53/ΕΚ προβλέπεται ότι αν το υλικό που προέρχεται από γενετικά τροποποιημένη ποικιλία προορίζεται να χρησιμοποιηθεί σε τρόφιμα ή σε ζωοτροφές, η ποικιλία είναι αποδεκτή μόνον αν έχει εγκριθεί σύμφωνα με τον ανωτέρω Κανονισμό. Επειδή ο Κανονισμός 1829/2003/ΕΚ θέτει αυστηρότερες και πιο διευρυμένες προϋποθέσεις για παροχή έγκρισης και εν όψει του γεγονότος ότι επιβάλλεται η διασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας, κατά την επαναξιολόγηση πρέπει να συνεκτιμηθούν και οι ρυθμίσεις του ως άνω Κανονισμού. Ειδικότερα: α) Σύμφωνα με τα άρθρα 4 και 16 του Κανονισμού, ο αιτών την έγκριση πρέπει να αποδείξει ότι οι υπό έγκριση ΓΤΟ δεν έχουν δυσμενείς επιπτώσεις, μεταξύ των άλλων, στην υγεία των ανθρώπων, των ζώων ή στο περιβάλλον, θεσπίζεται δηλαδή αναστροφή του βάρους απόδειξης, πράγμα που δεν προβλέπονταν στην Οδηγία 90/220/ΕΟΚ και στον Κανονισμό 258/97/ΕΚ. Εν όψει αυτών η παρασχεθείσα το 1998 συγκατάθεση δεν λαμβάνει υπόψη το υψηλό επίπεδο προστασίας, το οποίο απαιτείται από το άρθρο 174 ΕΚ και υλοποιείται μέσω των νεώτερων ρυθμίσεων του Κανονισμού 1829/2003/ΕΚ. β) Σύμφωνα με του Προοίμιο του ως άνω Κανονισμού³⁷ η επιστημονική αξιολόγηση δεν αποτελεί επαρκή βάση για τη διαχείριση του κινδύνου και θα «πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και άλλοι θεμιτοί παράγοντες ...». Αυτοί δεν προσδιορίζονται, αλλά μπορούν να αναζητηθούν στον Κανονισμό 178/2002ΕΚ. Στο Προοίμιο του ως άνω Κανονισμού³⁸ ως τέτοιοι παράγοντες αναφέρονται ενδεικτικά οι κοινωνικοί, οικονομικοί, παραδοσιακοί, δοντολογικοί και περιβαλλο-

ντικοί παράγοντες. Η παρασχεθείσα το 1998 συγκατάθεση δεν λαμβάνει υπόψη της αυτούς τους παράγοντες.

Επειδή, σύμφωνα με τα ανωτέρω, η παρασχεθείσα συγκατάθεση δεν λαμβάνει υπόψη της τα ως άνω (υπό στοιχ. α και β) δεδομένα, νόμιμα και βάσιμα υποβάλλονται η αίτηση και η κοινοποίηση του εθνικού μέτρου της απαγόρευσης.

4. Η αρχή της Προφύλαξης

Όπως ήδη αναφερθήκαμε, η αρχή της προφύλαξης αποτελεί γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου,³⁹ είναι δε και η θεμελιώδης αρχή που διαπερνά τις κοινοτικές διατάξεις για τους ΓΤΟ.⁴⁰ Το ζήτημα που τίθεται είναι αν μπορεί ένα κράτος μέλος, στηριζόμενο στην αρχή της προφύλαξης, να λάβει μία απόφαση αξιολόγησης και διαχείρισης του κινδύνου διαφορετική από αυτή των κοινοτικών οργάνων. Από τη θεωρία και κυρίως, από τη νομολογία προκύπτει ότι αυτό είναι δυνατό. Συγκεκριμένα, το ΔΕΚ στην πρόσφατη απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2004⁴¹ τονίζει ότι «είναι σαφές ότι η αξιολόγηση του κινδύνου μπορεί να δείξει ότι συνεχίζει να υφίσταται επιστημονική αβεβαιότητα σχετικά με την ύπαρξη ή την έκταση των πραγματικών κινδύνων. Σε αυτή τη περίπτωση πρέπει να γίνει δεκτό ότι ένα κράτος μέλος μπορεί, σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης, να λαμβάνει προστατευτικά μέτρα χωρίς να περιμένει να αποδειχθούν η ύπαρξη και η σοβαρότητα των κινδύνων».⁴²

Σε μία άλλη υπόθεση⁴³ (στην οποία υπήρχε εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών μελών), το δικαστήριο επισήμανε ότι «το αιτούν κράτος μέλος μπορεί, προκειμένου να δικαιολογήσει τη διατήρηση παρόμοιων παρεκκλινοσών εθνικών διατάξεων, να επικαλεστεί το γεγονός ότι εκτιμά τον κίνδυνο για τη δημόσια υγεία διαφορετικά απ' ό,τι έπραξε ο Κοινοτικός νομοθέτης με το μέτρο εναρμόνισως. Εν όψει της εγγενούς αβεβαιότητας ως προς την εκτίμηση των κινδύνων που ενέχει για τη δημόσια υγεία, ιδίως η χρήση πρόσθετων τροφίμων, είναι θεμιτό να χωρούν αποκλίνοσες εκτιμήσεις των εν λόγω κινδύνων, χωρίς κατ' ανάγκη να στηρίζονται σε διαφορετικά ή νέα επιστημονικά δεδομένα».⁴⁴ Η παραπάνω επισήμανση έχει διπλό ενδιαφέρον καθώς, πρώτον, αναγνωρίζεται ρητά η δυνατότητα διαφορετικής εκτίμησης του κινδύνου από τα κράτη μέλη και από την Επιτροπή, πράγμα που σημαίνει ότι ένα κράτος μέλος μπορεί με εθνικές διατά-

36. G. Balias, Seeds of Distrust: The Coexistence of Genetically Modified and Conventional or Organic Crops in Greece, European Environmental Law Review, 14 (12), 2005, σελ. 318 κ.ε.

37. Σημείο 32.

38. Σημείο 19.

39. Βλ. υποσημ. 14.

40. Βλ. π.χ. άρθρο 1 και σημείο 8 του Προοιμίου της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ, σημεία 20 και 21 του Προοιμίου του Κανονισμού 178/2002/ΕΚ και άρθρο 1 του Κανονισμού 1389/2003/ΕΚ (όπου παραπέμπει στις γενικές αρχές του Κανονισμού 178/2002/ΕΚ).

41. C-24/2000, Επιτροπή κατά Γαλλίας.

42. Ibid. παρ. 56 της απόφασης.

43. ΔΕΚ, απόφαση της 20ής Μαρτίου 2003, C-3/2000, Δανία κατά Επιτροπής. Το κείμενο της απόφασης είναι διαθέσιμο στο <http://curia.eu.int/jurisp>

44. Παρ. 63 της απόφασης.

ξεις να αποβλέπει στην εξασφάλιση υψηλότερου επιπέδου προστασίας της δημόσιας υγείας από,τι το κοινοτικό μέτρο εναρμόνισέως.⁴⁵ Δεύτερον, οι αποκλίνουσες εκτιμήσεις δεν έχουν να κάνουν, αναγκαστικά, με διαφορετικά ή νέα επιστημονικά δεδομένα, αλλά μπορούν να προκύπτουν από διαφορετική αξιολόγηση των ίδιων δεδομένων.⁴⁶ Είναι λοιπόν προφανές ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να επικαλεστεί μονομερώς την αρχή της προφύλαξης ως ασπίδα προστασίας του περιβάλλοντος ή της υγείας του ανθρώπου χωρίς κατ' ανάγκη να προβάλει νέα επιστημονικά δεδομένα σε σχέση με αυτά που ίσχυαν κατά τη θέσπιση του μέτρου εναρμόνισης.⁴⁷

Περαιτέρω, σε ό,τι αφορά στην εκτίμηση του κινδύνου, θα ήταν σκόπιμο να προβούμε σε μερικές διευκρινήσεις. Η Επιτροπή στην Ανακοίνωση για την αρχή της προφύλαξης τον Φεβρουάριο του 2000⁴⁸ τονίζει ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το ενδιαφέρον του κοινού για τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια, όταν θεσπίζονται μέτρα προστασίας.⁴⁹ Αυτό σημαίνει ότι η Επιτροπή δέχεται ότι ο κίνδυνος δεν έχει μόνο μετρήσιμα επιστημονικά στοιχεία, αλλά περιλαμβάνει και υποκειμενικά δεδομένα, την ίδια δε άποψη φαίνεται ότι υιοθετεί και ο κοινοτικός δικαστής, ο οποίος επισημαίνει ότι ο κίνδυνος αποτελεί συνάρτηση της εκτίμησης των αρνητικών επιδράσεων στην υγεία «και της περισσότερο ή λιγότερο συγκεκριμένης αντίληψης του κινδύνου σε σχέση με τις διαθέσιμες γνώσεις».⁵⁰ Ομοίως το National Research Council των ΗΠΑ επισημαίνει ότι κατά τον χαρακτηρισμό του κινδύνου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο οι επιπτώσεις στην υγεία και στο περιβάλλον όσο και οι κοινωνικές, οικονομικές, οικολογικές και ηθικές παράμετροι.⁵¹ Η ίδια σε γενικές γραμμές προσέγγιση υπάρχει και στον Codex Alimentarius, όπου τονίζεται ότι κατά την αξιολόγηση των κινδύνων «θα πρέπει να χρησιμοποιείται η διαθέσιμη ποσοτική πληροφόρηση στο μέγιστο δυνατό βαθμό {και θα πρέπει ομοίως} να λαμβάνεται υπόψη και η ποιοτική πληροφόρηση».⁵² Την ίδια προσέγγιση με αρκετά εύλογο και παραστατικό τρόπο υιοθετεί και το Εφετειακό Όργανο (Appellate Body) του ΠΟΕ,⁵³ το οποίο επισημαίνει ότι: «Είναι σημαντικό να λαμβάνουμε υπόψη ότι ο κίνδυνος που είναι υπό αξιολόγηση σε μία εκτίμηση της αξιολόγησης του κινδύνου σύμφωνα με το άρθρο 5.1 δεν είναι μόνο ο κίνδυνος που μπορεί να εξακριβωθεί στο επιστημονικό εργαστήριο κάτω από αυστηρά ελεγχόμενες συνθήκες, αλλά επίσης ο κίνδυνος όπως αυτός υφίσταται πραγματικά στις ανθρώπινες κοινωνίες, με άλλες λέξεις, η πραγματική δυνατότητα αρνητικών επιπτώσεων στην ανθρώπινη υγεία στον πραγματικό κόσμο, όπου οι άνθρωποι ζουν, εργάζονται και πεθαίνουν».⁵⁴ Η συνύπαρξη λοιπόν των ποσοτικών και των ποιοτικών δεδομένων μας οδηγεί στην υιοθέτηση της έννοιας του αποδεκτού κινδύνου που μπορεί να λάβει και τη μορφή της μηδενικής ανοχής.⁵⁵ Στο κοινοτικό δίκαιο ο αποδεκτός κίνδυνος ταυτίζεται με το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος, της δημόσιας υγείας και των καταναλωτών, η επίτευξη του οποίου αποτελεί νομική υποχρέωση της ΕΕ (άρθρα 2, 95 (3), 152 (1), 153 και 174 (2) της Συνθήκης)⁵⁶ και η εξασφάλισή του, σε συνθήκες επιστημονικής αβεβαιότητας επιτυγχάνεται με την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης.⁵⁷

Συμπέρασμα

Επειδή, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν παραπάνω, πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης, έτσι όπως οριοθετούνται από την κοινοτική νομολογία,⁵⁸ μπορεί η Ελλάδα νόμιμα και βάσιμα να υποβάλει την αίτηση και την κοινοποίηση και να προβεί ομοίως στη θέσπιση του εθνικού μέτρου απαγόρευσης. Άλλωστε, αφού η Επιτροπή έχει «στην περίπτωση ευαίσθητων και αμφιλεγόμενων φακέλων, αρκετό περιθώριο εκτιμήσεως και αρκετή προθεσμία ...»,⁵⁹ το ίδιο μπορεί να έχει και το κράτος μέλος, εφόσον υπάρχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις, πράγμα που συμβαίνει στη συγκεκριμένη περίπτωση.

45. Παρ. 64 της απόφασης.

46. Για τη σχετική προβληματική, βλ. *Sheila Jasanoff*, *Designs on Nature. Science and Democracy in Europe and the United States*, Princeton-Oxford, Princeton University Press, 2005.

47. Στην ως άνω απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2004 (C-24/2000, Επιτροπή κατά Γαλλίας) τονίζεται ότι μπορεί ένα κράτος μέλος να απαγορεύει στην επικράτεια του προϊόντα που νομίμως κυκλοφορούν στην Κοινότητα, κάνοντας χρήση του άρθρου 30 ΕΚ (παρ. 53-54 της απόφασης) υπό τον όρο ότι έχει διεξαγάγει αξιολόγηση του κινδύνου, από την οποία να έχει προκύψει ότι υπάρχει κίνδυνος από το συγκεκριμένο προϊόν για τη δημόσια υγεία (παρ. 55 της απόφασης.) Προκύπτει λοιπόν ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να εφαρμόζει την αρχή της προφύλαξης και να λάβει μέτρα κατά το άρθρο 30 ΕΚ και εκτός του πλαισίου της κοινοτικής εναρμόνισης (άρθρο 95 ΕΚ), αρκεί να αποδείξει την επιστημονική αβεβαιότητα. Το κείμενο της απόφασης είναι διαθέσιμο στο <http://curia.eu.int/jurispr>

48. COM (2000) 1.

49. Ibid. Παρ. 5.

50. ΠΕΚ, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2002, Υπόθ. Pfizer κατά του Συμβουλίου της ΕΕ, σκέψη 153. Το κείμενο της απόφασης είναι διαθέσιμο στο <http://curia.eu.int/jurispr/>

51. National Research Council, *Understanding Risk. Informing Decisions in a Democratic Society*, Washington D.C., National Academy Press, 1996, σελ. 3.

52. Codex Alimentarius Commission, «Draft Working Principles for Risk Analysis for Application in the Framework of the Codex Alimentarius», par. 20, in: Report of the Eighteenth Session of the Codex Committee on General Principles, Paris, 7-11.4.2003, ALINORM 03/33A, APPENDIX IV.

53. WTO, Report of the Appellate Body, *Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, 16.1.1998, WT/DS26/AB/R & WT/DS48/AB/R.

54. Ibid. παρ. 187 και 194.

55. Η έννοια του «μηδενικού κινδύνου» δεν υφίσταται στενά ερμηνευόμενη. Ωστόσο το αίτημα για «μηδενικό κίνδυνο» πρέπει να ερμηνευτεί ευρύτερα ως έκφραση «μηδενικής ανοχής». Βλ. σχετ., *The Royal Society of Canada, Elements of Precaution: Recommendations for the Regulation of Food Biotechnology in Canada*, 2001, σελ. 210. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στο <http://www.rsc.ca>

56. Ο κοινοτικός δικαστής συνδέει άμεσα τον αποδεκτό κίνδυνο με την διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας. Βλ. σχετ. ΠΕΚ, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2002, Υπόθ. Pfizer κατά του Συμβουλίου της ΕΕ, σκέψη 152, ό.π.

57. *T. Christophorou*, *The regulation of genetically modified organisms in the European Union: the interplay of science, law and politics*, ό.π.

58. Αναλυτικότερα για την αρχή της προφύλαξης στην κοινοτική νομολογία, βλ. *Γ. Μπάλια*, *Η αρχή της προφύλαξης στο Διεθνές, Κοινοτικό και Συγκριτικό Δίκαιο*, Αθήνα - Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκουλας, 2005, σελ. 414 κ.ε.

59. ΔΕΚ, 4 Ιουλίου 2000, *Laboratoires pharmaceutiques Bergaderm SA*, C-352/1998.